

Ks. Wojciech Wąsik – Kielce

OBOWIĄZEK WYCHOWANIA DZIECI DO ŻYCIA W WIERZE PRZEZ ICH RODZICÓW WEDŁUG KPK Z 1983 R.

Ojciec święty Benedykt XVI dnia 11 października 2011 r. wydał List apostołski w formie „motu proprio” *Porta fidei*, w którym oficjalnie ogłosił rozpoczęcie Roku Wiary w całym Kościele katolickim¹. Rozpoczęcie Roku Wiary zbiega się z upamiętnieniem dwóch wielkich wydarzeń, które ukształtowały współczesny Kościół, a mianowicie z pięćdziesiątą rocznicą otwarcia Soboru Watykańskiego II, który zwołał błogosławiony papież Jan XXIII, i z dwudziestą rocznicą ogłoszenia Katechizmu Kościoła Katolickiego przez błogosławionego papieża Jana Pawła II. Papież Benedykt XVI we wspomnianym powyżej dokumencie wyraził pragnienie, aby Rok Wiary „rozbudził w każdym wierzącym aspirację do wyznawania wiary w pełni i z odnowionym przekonaniem”². Rok Wiary ma być również zaproszeniem do autentycznego nawrócenia do Chrystusa, jedyne Zbawiciela; ma prowadzić do głębszego zaangażowania misyjnego na rzecz nowej ewangelizacji oraz ma służyć ponownemu odkryciu i studium podstawowych treści wiary³.

W zamyśle autora niniejszy artykuł, poświęcony obowiązkowi wychowania dzieci do chrześcijańskiego życia wiary, ma stanowić drobny wkład w dzieło Roku Wiary, a także być odpowiedzią na papieski postulat, iż „trzeba zintensyfikować refleksję na temat wiary, aby pomóc wszystkim wierzącym w Chrystusa w stawianiu się bardziej świadomymi i ożywić ich przywiązanie do Ewangelii, zwłaszcza w okresie głębokich przemian, jakie ludzkość przeżywa obecnie”⁴.

---

¹ Por. Benedykt XVI, *Porta fidei*, nr 4, za: „L’Osservatore Romano”, wyd. pol., 12 (2011), s. 4–10.

² Tamże, nr 9.

³ Por. tamże, nr 8 i 9.

⁴ Tamże, nr 8.

W artykule zostaną zaprezentowane i przeanalizowane kodeksowe normy na temat obowiązku – uprawnienia rodziców chrześcijańskiego wychowania dzieci, najpierw w aspekcie obowiązków – uprawnień wiernych świeckich, następnie w pryzmacie celów małżeństwa, a wreszcie pod kątem prawa do wolności religijnej.

1. Uprawnienie dzieci do wychowania w wierze

Prawo⁵ dzieci do osiągnięcia przez nie pełnego rozwoju osobowego, które realizowane jest poprzez wychowanie⁶, wynika z godności osoby ludzkiej i w niej jest zakorzenione. Należy ono do praw człowieka, które są niezbywalnymi i nienaruszalnymi uprawnieniami o charakterze powszechnym, w równej mierze przynależącymi każdej osobie ludzkiej, bez względu na rasę, płeć, język, wyznanie, zdolność prawną⁷.

Prawodawca kościelny respektując prawo każdego człowieka do osiągnięcia pełnego rozwoju osobowego, ze swojej strony deklaruje w KPK z 1983 r., a konkretnie w kan. 217 – uprawnienie wszystkich wiernych do otrzymania integralnego wychowania chrześcijańskiego⁸. Norma ta stanowi:

Wierni, którzy to przez chrzest są powoływani do prowadzenia życia zgodnego z doktryną ewangeliczną, posiadają prawo do wychowania chrześcijańskiego, przez które mają być odpowiednio przygotowywani do osiągnięcia dojrzałości osoby ludzkiej i jednocześnie do poznania i przeżywania tajemnicy zbawienia⁹.

Według cytowanego przepisu wychowanie chrześcijańskie jest ciągłym procesem, który powinien być dostosowany do wieku i mentalności wiernych¹⁰.

---

⁵ Papieska Komisja Iustitia et Pax w dokumencie *Kościół i prawa człowieka*, nr 19 używa określenia: „wolności i prawa podstawowe” [za: Papieska Komisja Iustitia et Pax, *Kościół i prawa człowieka*, „Chrześcijanin w świecie”, 50 (1977), s. 5–56].

⁶ Por. Paweł VI, *Populorum progressio*, nr 14–16, [za: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, część 1, red. M. Radwan SCJ, L. Dyczewski OFM Conv., A. Stanowski, Rzym – Lublin 1987, s. 391–416]; R. Szychmiller, *Obowiązki małżeńskie*, Warszawa 1999, s. 263; P. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2000, s. 223–224.

⁷ Por. W. Wąsik, *Prawa człowieka*, w: AAVV, *Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność. 2000 lat nadziei*, Kielce 1997, s. 590.

⁸ Por. AAVV, *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 211.

⁹ KPK 1983 kan. 217: *Christifideles, quippe qui baptismo ad vitam doctrinae evangelicae congruentem ducendam vocentur, ius habent ad educationem christianam, qua ad maturitatem humanae personae prosequendam atque simul ad mysterium salutis cognoscendum et vivendum rite instruantur.*

¹⁰ Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, t. II, Olsztyn 1986, s. 39–40.

Jego zakres obejmuje zarówno wychowanie naturalne, które zapewnia wychowankowi uczestnictwo w osiągnięciach kultury chrześcijańskiej, jak i wychowanie na płaszczyźnie nadprzyrodzonej¹¹, ukierunkowane na poznanie Boga. Proces wychowania powinien skutkować tym, by dzieci stawały się coraz bardziej świadome otrzymanego daru wiary oraz żeby zostały one wprowadzone do wspólnoty Kościoła i zaznajomiły się z rolą, jaką Kościół spełnia z woli Chrystusa¹².

Powyzszą normę uzupełnia kan. 208, który mówi, że „z racji odrodzenia w Chrystusie wszyscy wierni są równi co do godności”¹³. Tak więc wszystkie dzieci, bez względu na to, czy narodziły się one z małżeństwa, czy też ze związku pozamałżeńskiego, posiadają takie same prawa do troski o pełny rozwój ich osobowości i do wychowania w wierze¹⁴.

Dziecko łatwo i chętnie uczestniczy w życiu religijnym i sakramentalnym, o ile jest zachęcane, szczególnie przez swoich rodziców¹⁵, dlatego też Kościół nie tylko wzywa chrześcijańskich rodziców, aby troszczyli się o formację potomstwa i o jego wychowanie do życia w wierze¹⁶, ale również nakłada na nich obowiązek wychowawczy w tej materii.

2. Zadanie i obowiązek rodziców wychowania potomstwa w wierze katolickiej

Koncepcja wychowania, jaką przyjmował Kościół przed Soborem Watykańskim II sprowadzała się do tego, że wychowanie traktowane było jako dzieło społeczne, determinowane przez czynniki wychowawcze, wśród których wymieniano na pierwszym miejscu rodzinę opartą na małżeństwie. Dlatego też obowiązek wychowania wywodzony był z zadań stojących przed

¹¹ Por. J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, M. Sitarz, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. Księga II: *Lud Boży*, t. II, 1, Pallottinum 2005, s. 34n.

¹² Por. Pius XI, *Divini illius magistri*, w: AAS 22 (1930), s. 83; S. Biskupski, *Prawo małżeńskie Kościoła Rzymskokatolickiego*, t. I, Warszawa 1956, s. 393n; M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, Katowice 1976, s. 374.

¹³ KPK 1983 kan. 208: *Inter christifideles omnes, ex eorum quidem in Christo regeneratione, vera viget quoad dignitatem et actionem aequalitas, qua cuncti, secundum propriam cuiusque condicionem et munus, ad aedificationem Corporis Christi cooperantur.*

¹⁴ Por. *Stolica Apostolska, Karta Praw Rodziny*, art. 4e [za: „L'Osservatore Romano”, wyd. pol., 10 (1983), s. 6–7].

¹⁵ Por. Jan Paweł II, *Katecheza środowca z 17 VIII 1994 r.*, w: Jan Paweł II, *Wierze w Kościół jeden, święty, powszechny i apostołski*, Città del Vaticano 1996, s. 464.

¹⁶ Por. tamże.

rodziną jako społecznością, na łonie której rodzi się człowiek w porządku naturalnym i nadprzyrodzonym. Nowe światło na to zagadnienie rzuciły dokumenty Soboru Watykańskiego II. Ukazują one analizowany obowiązek w kontekście społecznym, eklezjalnym; w odniesieniu do teologii laikatu oraz do obowiązków – praw wiernych świeckich. Według inspirowanych nauką *Vaticanum II* norm nowego KPK z 1983 r. podstawą dla obowiązku chrześcijańskiego wychowania jest godność osoby ludzkiej¹⁷.

Jakkolwiek prawodawca w KPK z 1983 r. odnosi obowiązek chrześcijańskiego wychowania przede wszystkim do małżonków – rodziców, podobnie jak to było w dawnym KPK z 1917 r., to jednak wprowadza element nowości. Mianowicie reguluje ten obowiązek wielowymiarowo, z punktu widzenia:

- 1) obowiązków – uprawnień przynależnych ochrzczonej;
- 2) celów małżeństwa;
- 3) praw i wolności podstawowych, a precyzyjniej mówiąc prawa człowieka do wolności religijnej¹⁸.

Przyjrzyjmy się bardziej szczegółowo tym różnym aspektom obowiązku chrześcijańskiego wychowania dzieci przez ich rodziców.

2.1. Wychowanie religijne dzieci jako obowiązek jurydyczny i uprawnienie wiernych wynikające z obowiązków – uprawnień przynależnych ochrzczonej (kan 226 § 2)

Prawodawca kościelny zapisał w kan. 226 § 2, iż:

Rodzice ponieważ dali dzieciom życie, mają poważny obowiązek i prawo ich wychowania. Stąd też na pierwszym miejscu do chrześcijańskich rodziców należy troska o chrześcijańskie wychowanie dzieci, zgodnie z nauką przekazywaną przez Kościół¹⁹.

¹⁷ Por. Pius XI, *Divini illius magistri*, w: AAS 22: 1930, s. 52; M. Klepacz, *Wstęp*, w: *Ojca św. Piusa XI z boskiej opatrności papieża*, Encyklika o chrześcijańskim wychowaniu młodzieży (*Divini illius magistri*) z dnia 31 grudnia 1929 r., Kielce 1947, s. 6; *Rodzice*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Skorowidz rzeczowy*, Poznań 2002, s. 700n; *Wychowanie*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Skorowidz rzeczowy...*, dz. cyt., s. 731–732; *Wychowawcy*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Skorowidz rzeczowy...*, dz. cyt., s. 732; A. Skreczko, *Wychowanie chrześcijańskie*, w: *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Warszawa – Łomianki 1999, s. 480; J. Majka, *Wychowanie chrześcijańskie – wychowaniem personalistycznym*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, Warszawa 1973, s. 52n.

¹⁸ Por. KPK 1983 kan. 226 § 2; KPK 1983 kan. 1136; KPK 1983 kan. 793 § 1.

¹⁹ KPK 1983 can. 226 § 2: *Parentes, cum vitam filiis contulerint, gravissima obligatione tenentur et iure gaudent eos educandi; ideo parentum christianorum imprimis est christianam filiorum educationem secundum doctrinam ab Ecclesia traditam curare.*

Źródłami cytowanej powyżej normy są: kan. 1372 § 2 KPK 1917 r. oraz Deklaracja Soboru Watykańskiego II *Gravissimum educationis*, nr 3²⁰. O ile związek pomiędzy kan. 226 § 2 a Deklaracją o wychowaniu chrześcijańskim jest wyraźnie zauważalny, o tyle wymienienie przez ustawodawcę kan. 1372 § 2 KPK z 1917 r., jako źródła kan. 226 § 2, może budzić poważne zastrzeżenia, gdyż kan. 226 nie ma swojego odpowiednika w starym Kodeksie.

Wcześniejszy kan. 224 stwierdza, że wierni świeccy podlegają obowiązkom i cieszą się uprawnieniami, wyliczonymi w kan. 225–231²¹. Wynika z tego, że kan. 226 § 2 jest konkretyzacją ogólnej zasady wyrażonej przez kan. 224, w materii chrześcijańskiego wychowania potomstwa. E. Caparros zwrócił ponadto uwagę na powiązanie pomiędzy kan. 226 § 2 o obowiązku chrześcijańskiego wychowania potomstwa, który zostaje wiernym nałożony przez Kościół, a kan. 1055 § 1 i kan. 1136 o obowiązku wychowania, jako celu małżeństwa, wynikającym z prawa naturalnego²². Te trzy kanony mówią o tym samym obowiązku – zadaniu chrześcijańskiego wychowania dzieci, które spoczywa na rodzicach, ale w odmiennych aspektach. Taki zabieg powtórzenia norm na temat wychowania, w różnych księgach KPK z 1983 r., świadczy o tym, że wychowanie chrześcijańskie dzieci powinno być realizowane przez rodziców w sposób szczególnie intensywny. Następnie zabieg ten ma na celu pobudzenie rodziców do aktywności w procesie wychowania potomstwa²³ i wreszcie świadczy o niezwykle wielkiej wadze, jaką prawodawca przykłada do obowiązku wychowania dzieci przez rodziców, którego brak z trudem jedynie dałoby się zastąpić²⁴.

Kan. 226 § 2 rozpoczyna fraza: „Rodzice ponieważ dali dzieciom życie, mają poważny obowiązek i prawo ich wychowania (...)”. Prawodawca

²⁰ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando, *Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, Città del Vaticano 1989, s. 60.

²¹ Por. KPK 1983 kan. 224: *Christifideles laici, praeter eas obligationes et iura, quae cunctis christifidelibus sunt communia et ea quae in aliis canonibus statuuntur, obligationibus tenentur et iuribus gaudent quae in canonibus huius tituli recensentur*; L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale, Libri I–II*, t. I, Roma b.d.w., s. 322.

²² Por. E. Caparros, [can. 226] *Comentario*, w: *Comentario exegético al Código de derecho Canónico, Obra coordinada y dirigida por A. Marzoa, J. Miras y R. Rodríguez – Ocaña*, t. II, Pamplona 1996, s. 174–176.

²³ Por. KPK 1983 kan. 226 § 2: *Parentes, cum vitam filiis contulerint, gravissima obligatione tenentur et iure gaudent eos educandi...*; KPK 1983 kan. 793 § 1: *Parentes, necnon qui eorum locum tenent, obligatione adstringuntur et iure gaudent prolem educandi...*; T. Amaral, *Świeccy w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego*, „Communio”, 3 (1987), s. 29; F. Greiner, *Laik: jego obowiązki i prawa*, „Communio”, 3 (1987), s. 43–49; J. Pagé, *Qui est l'Église? Le peuple de Dieu*, vol. III, Montréal 1979, s. 119–121.

²⁴ Por. KKK 2221.

określił tu najpierw podmioty, na których spoczywa obowiązek – uprawnienie wychowania dzieci. Są nimi rodzice. W analizowanym tekście użyty został łaciński termin: *parentes*, który tłumaczy się na język polski przez: *rodzice* lub *krewni wstępni*²⁵. W tym miejscu pojawia się pytanie: dlaczego ustawodawca posłużył się wyrażeniem tak szerokim pod względem semantycznym, a nie użył węższego terminu *procreatores* = „rodzice; ci, którzy wydają na świat przez rodzenie”²⁶, lub *genitores* = „rodzice; ci, którzy poczynają i rodzą”²⁷? Pomocne w zrozumieniu tej kwestii terminologicznej wydaje się odniesienie do prawa rzymskiego, w którym wyrażenie *parentes* miało znaczenie ściśle prawne i łączone było nie tylko ze zrodzeniem, ale również z władzą ojcowską, opieką nad dzieckiem i z wychowaniem. Natomiast dwa pozostałe terminy: *procreatores* i *genitores*, wyrażają relację biologicznego pochodzenia, poprzez zrodzenie²⁸. Należy w tym miejscu dopowiedzieć, że przedstawiciele jurysprudencji starają się jeszcze precyzyjniej określić zakres użytego w kan. 226 § 2 łacińskiego terminu *parentes*. Uważają oni, że chodzi tu jedynie o rodziców związanych sakramentalnym małżeństwem, ponieważ to moc sakramentu małżeństwa pozwala na realizację prawdziwie chrześcijańskiego wychowania potomstwa, czyli wychowania przekraczającego swym zakresem wychowanie naturalne. Nieco inaczej widzi to L. Chiappetta. Kanonista ten przez termin *parentes* rozumie również osoby żyjące w separacji, nawet gdy obowiązek chrześcijańskiego wychowania potomstwa dotyczy tylko jednego z małżonków²⁹.

Następnym ważnym zagadnieniem, jakie poruszył prawodawca w kan. 226 § 2, są motywy, które stoją u podstawy wypełnienia obowiązku – uprawnienia chrześcijańskiego wychowania potomstwa przez rodziców. Z tekstu normy wynika, że naczelnym motywem jest fakt, iż wychowanie potomstwa

²⁵ Por. *Parens*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków b.d.w., s. 480; *Parens*, w: *Lexicon Latino-Polonicum. Słownik łacińsko-polski na wzór słownika Jakóba Facciolati przez x. Floryana Bobrowskiego ułożony*, Wilno 1822, s. 799.

²⁶ Por. *Procreator*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, dz. cyt. s. 542; *Procreator*, w: *Lexicon Latino-Polonicum. Słownik łacińsko-polski na wzór słownika Jakóba Facciolati...*, dz. cyt., s. 898.

²⁷ Por. *Rodzice*, w: *Słownik polsko-łaciński*, red. A. Bielikowicz, t. II, P–Z, Kraków 1866, s. 1286.

²⁸ Por. *Parens*, w: W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 191; *Parens manumissor*, w: W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, dz. cyt., s. 191.

²⁹ Por. L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, Libri I–II. t. I, Roma (wyd. 2) b.d.w., s. 324–325; tenże, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, Libri III–IV–V–VI, t. II, Bologna 2011, wyd. 3, s. 414.

łączy się ze „służbą życiu” i wypływa z najbardziej pierwotnego powołania małżonków do uczestnictwa w stwórczym dziele Boga. Przekazując życie nowej osobie, która jest powołana do wzrostu i rozwoju, rodzice tym samym podejmują zadanie umożliwienia jej życia w pełni ludzkiego³⁰.

Terminologia użyta w kan. 226 § 2 świadczy o tym, iż obowiązek chrześcijańskiego wychowania potomstwa jest obowiązkiem jurydycznym, czyli powinnością. Nie można go utożsamiać z obowiązkiem obyczajowym, wynikającym ze zmysłu wiary, zwyczaju lub ze słuszności kanonicznej³¹. W nauce prawa kanonicznego, przy bliższym określaniu natury jurydycznego obowiązku chrześcijańskiego wychowania potomstwa, zwraca się również uwagę na to, że jest to obowiązek: istotny; własny; mający pierwszeństwo w stosunku do zadań wychowawczych innych osób z racji wyjątkowości relacji oraz miłości łączącej rodziców i dzieci; niezbywalny, dlatego nie może być całkowicie przekazany innym osobom ani instytucjom, ani też zawłaszczony przez innych³². Omawiany obowiązek łączy się z uprawnieniem rodziców do tego, aby mogli oni wychowywać w wierze chrześcijańskiej swoje potomstwo i jest z nim komplementarny³³.

Kolejny ważny wątek normatywny, zawarty w kan. 226 § 2, wyrażony został przez prawodawcę, w zdaniu: „(...) na pierwszym miejscu do chrześcijańskich rodziców należy troska o chrześcijańskie wychowanie dzieci”. Podobne uregulowanie prawodawca wpisał również do kan. 774 § 2³⁴, w którym stwierdza, że: „rodzice przed innymi mają obowiązek słowem i przykładem formować dzieci w praktyce życia chrześcijańskiego (...)”³⁵. Do obydwu tych norm została wpisana ta sama zasada, która nawiązuje do nauki zawartej w Deklaracji *Gravissimum educationis* Soboru Watykańskiego II. Zasada ta podkreśla pierwszoplanowe prawo rodziców zarówno do chrześcijańskiego wychowania dzieci we własnym zakresie, jak i do otrzymania koniecznych

³⁰ Por. Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 36.

³¹ Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, t. II..., dz. cyt., s. 33; T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1998, s. 52; A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1994, s. 144; L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, Poznań 1999, s. 100–104; *Obowiązek*, w: K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, Warszawa 1987, kol. 288–289; H. Juros, *Obowiązek*, w: *Słownik teologiczny*, O-Ż, red. A. Zuberbier, t. 2, b.m.w. 1989, s. 13–15.

³² Por. Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 36; L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, Libri I–II, t. I..., dz. cyt., s. 325.

³³ Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, t. II..., dz. cyt., s. 33.

³⁴ Por. E. Szaftrowski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, t. 4, Warszawa 1986, s. 156.

³⁵ KPK 1983 kan. 774 § 2: *Prae ceteris parentes obligatione tenentur verbo et exemplo, filios in fide et vitae christianae praxi efformandi...*

środków ze strony społeczności wyższego rzędu, na której spoczywa troska o doczesne dobro wspólne³⁶. Zacytowane powyżej kan. 226 § 2 i kan. 774 § 2, dotyczą także problemu ochrony wolności religijnej rodziców, przy zachowaniu przez społeczność wyższego rzędu zarówno „gwarancji negatywnych”, zabezpieczających przed przymusem, jak też „gwarancji pozytywnych” wolności religijnej, polegających na możliwości wyboru postępowania zgodnego z własnymi przekonaniami religijnymi³⁷. Zasada ta implikuje ponadto konieczność przestrzegania przez społeczność wyższego rzędu (państwo) zasady pomocniczości, która oznacza, że rodzice powinni rozwiązywać problemy własnymi środkami i podejmować decyzje, które normalnie nie przekraczają ich kompetencji. Natomiast władza wyższego stopnia może uczynić to, czego rodzice nie są w stanie wykonać sami, przychodząc im z pomocą bądź na ich żądanie, bądź też z własnej inicjatywy³⁸. Zasada pomocniczości nie może jednak być utożsamiana z niewłaściwie rozumianym „pluralizmem”, który naruszałaby zasady wiary, zasadnicze elementy sakramentów czy też dyscyplinę kanoniczną³⁹.

Stosownie do kan. 226 § 2, wychowanie dzieci przez chrześcijańskich rodziców ma być prowadzone: „(...) zgodnie z nauką przekazywaną przez Kościół”. Dzięki przyjęciu przez prawodawcę takiej formuły w tekście normy, chroniona jest sfera wychowania dzieci od relatywizmu⁴⁰ oraz uwypuklone zostaje zadanie wychowawcze rodziców w aspekcie misji świeckich w Kościele⁴¹. Ów zapis przypomina również o tym, że rodzice – wychowawcy powinni znać nauczanie Kościoła katolickiego, szczególnie w sprawach wiary i moralności⁴².

---

³⁶ Por. P. Hempterek, W. Góralski, F. Przytuła, J. Bakalarz TChr, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.* Księga III: *Nauczycielskie zadanie Kościoła*. Księga IV: *Uświęcające zadanie Kościoła*, t. 3, Lublin 1986, s. 34.

³⁷ Por. J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993, s. 99–106; Cz. Murawski, *Teologia małżeństwa i rodziny w nauczaniu biskupów polskich 1945–1980. Studium dogmatyczno-pastoralne*, Sandomierz 1988, s. 92–97.

³⁸ Por. J. Dyduch, W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, M. Sitarz, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. Księga II: *Lud Boży*. Część I. *Wierni chrześcijanie*. Część II. *Ustrój hierarchiczny Kościoła*, t. 1, Poznań 2005, s. 47; G. Ghirlanda, *Wprowadzenie do prawa kościelnego*, Kraków 1996, s. 77.

³⁹ Por. G. Ghirlanda, *Wprowadzenie do prawa kościelnego*, dz. cyt., s. 77n.; Paweł VI, *Allocutio*, w: AAS 61 (1969), s. 728–729.

⁴⁰ Por. R. Sztuchmiller, *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w Kodeksie Prawa kanonicznego z roku 1983*, Lublin 1993, s. 340–341.

⁴¹ Por. J. G. Pagé, *Qui est l'Église? Le Peuple de Dieu*, vol. III..., dz. cyt., s. 119–121; O. Semmelroth, *Kapłański Lud Boży i jego urzędowi pasterze*, „Concilium”, 1–10 (1968), s. 27–32.

⁴² Por. H. Reinhardt, *Kościelny porządek prawny a podstawowe prawa człowieka (szczególnie prawo do wolności religijnej)*, „Roczniki Nauk Prawnych”, V (1995), s. 7–9.

2.2. Religijne wychowanie potomstwa przez małżonków – rodziców, jako cel małżeństwa (kan. 1136)

Ustawodawca kościelny zajmuje się obowiązkiem wychowania dzieci również w kontekście celów małżeństwa, czyli zadań, ku którym małżeństwo zostało skierowane z ustanowienia Bożego⁴³. W KPK z 1983 r. w sposób szczegółowy czyni to w kan. 1136. W normie tej deklaruje, że: „Rodzice mają najcięższy obowiązek i najpierwsze prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości, o wychowanie potomstwa zarówno fizyczne, społeczne i kulturalne, jak i moralne oraz religijne”⁴⁴.

Źródła zacytowanego powyżej przepisu można podzielić na cztery grupy. Do pierwszej z nich prawodawca zaliczył kan. 1113 i 1372 § 2 dawnego KPK z 1917 r. W drugiej wymienił wybrane dokumenty papieży Piusa XI i Piusa XII, które przyczyniły się do postępu doktryny na temat wychowania chrześcijańskiego. Do tej grupy należą: Encyklika Piusa XI *Divini illius magistri* z dnia 31 grudnia 1929 r., Encyklika *Mit brennender Sorge* z dnia 14 marca 1937 r. tego papieża, a także *Allokucja* Piusa XII z 5 września 1946 r. W trzeciej grupie źródeł znalazły się dokumenty Soboru Watykańskiego II, zawierające najważniejsze zasady dotyczące chrześcijańskiego wychowania, sformułowane w duchu personalistycznym z uwzględnieniem aspektu pastoralnego. Są to: Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 11; Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, nr 3 i 6 oraz Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, nr 48. Do ostatniej grupy należy też posoborowa Instrukcja Papieskiej Komisji „*Iustitia et Pax*” *Il dinamismo della fede*, nr 38, 5⁴⁵, która nawiązuje do nauczania *Vaticanum II*.

Kan. 1136 został zamieszczony przez prawodawcę w Księdze IV KPK z 1983 r., zatytułowanej *De Ecclesiae munere sanctificandi*, w Części I *De Sacramentis*, w tytule VII *De Matrimonio*, w rozdziale VIII *De Matrimonii effectibus*. Takie umiejscowienie omawianej normy sprawia, że należy przy jej interpretacji uwzględnić inne kanony na temat skutków małżeństwa.

Stwierdzenie zawarte w kan. 1136, iż: „Rodzice mają najcięższy obowiązek i najpierwsze prawo troszczenia się zgodnie, według swoich możliwości,

---

⁴³ Por. A. Abate OP, *Il matrimonio nell'attuale legislazione canonica*, Brescia 1982, s. 20.

⁴⁴ KPK 1983 kan. 1136: *Parentes officium gravissimum et ius primum habent proles educationem tum physicam, socialem, culturalem, tum moralem et religiosam pro viribus curandi.*

⁴⁵ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus...*, dz. cyt., s. 310.

o wychowanie potomstwa (...)”, nie tylko określa obowiązek i korelatywne z nim uprawnienie rodziców do wychowania dzieci⁴⁶, ale wskazuje również na rozłożenie tego obowiązku – uprawnienia na ojca i na matkę rodziny. Taki podział funkcji wychowawczych, jak też ich zróżnicowanie, wiążą się ściśle z tożsamością płciową mężczyzny – ojca i kobiety – matki. Ich zadania wychowawcze powinny być regulowane zasadami: „komplementarności, wzajemnej pomocy⁴⁷, odpowiedzialności osobistej i uczestnictwa w wymianie społecznej”⁴⁸. Przy czym chodzi tutaj nie tylko o harmonijną, zgodną współpracę rodziców w wypełnianiu zadania wychowawczego⁴⁹, ale także o równouprawnienie ojca i matki jako wychowawców⁵⁰, co jest logicznym następstwem wcześniejszego kan. 1135, który stanowi, iż: „Każdemu z małżonków przysługują jednakowe obowiązki i prawa w tym, co dotyczy wspólnoty życia małżeńskiego”⁵¹. Ponieważ jednak idea równouprawnienia może być rozumiana na zasadzie absolutnej równości prawnej męża-ojca i żony-matki, w sferze obowiązków i praw we wszystkich dziedzinach wspólnoty małżeńskiej,

---

⁴⁶ Por. KPK 1983 kan. 1136; *Code de droit canonique annoté*. Traduction et adaptation françaises des commentaires de l’Université pontificale de Salamanque publiés sous la direction du Professeur Lamberto Echeverria. Traduction française révisée du Code par La Société internationale de droit canonique et de législation religieuses comparés avec le concours de la Faculté de droit canonique de l’Université Saint-Paul d’Ottawa et de la Faculté de droit canonique de l’Institut catholique de Paris, Paris-Bourges 1989, s. 626; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. III, Olsztyn 1996, s. 212–213; E. Sztarfrowski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego*, t. 4, dz. cyt., s. 156; M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła łacińskiego*, Katowice 1987, s. 375; H. Stawniak SDB, *Uprawnienie – obowiązek zrodzenia i wychowania potomstwa w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Prawo Kanoniczne”, 32 (1989), nr 3–4, s. 136; *Educazione catholica*, w: *Nuovo dizionario di diritto canonico*, a cura di C. Salvador, V. de Paolis. G. Ghirlanda, Edizioni San Paolo s.r.l. 1993, s. 439–440; F. Mazurek, *Prawa i obowiązki człowieka w świetle Katolickiej Nauki Społecznej*, „Kościół i Prawo”, 11 (1993), s. 53–57.

⁴⁷ Por. KKK 2333; Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 22–25; Jan Paweł II, *Christifideles laici*, nr 49, 52; Jan Paweł II, *Mulieris dignitatem*, nr 18; Jan Paweł II, *List do kobiet z 29 czerwca 1995*, nr 2, 4, 6.

⁴⁸ Por. KKK 1913 i 1914; Jan Paweł II, *Centesimus annus*, nr 43.

⁴⁹ Por. R. Szytchmiller, *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w Kodeksie Prawa kanonicznego z roku 1983*, dz. cyt., s. 396.

⁵⁰ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. III, dz. cyt., s. 212; W. Góralski, *Prawo rodzinne w kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 35 (1988), s. 102n.

⁵¹ KPK 1983 kan. 1135: *Utrique coniugi aequum officium et ius est ad ea quae pertinent ad consortium vitae coniugalis*.

dlatego G. Caputo jest przekonany, że należy mówić raczej o proporcjonalności, czy też o dopasowaniu obowiązków wychowawczych do roli ojca i matki, ponieważ to bardziej odpowiada nowotestamentalnej nauce o małżeństwie i doktrynie prawa rzymskiego⁵².

Przedstawiciele jurysprudencji analizując pod kątem celów małżeństwa naturę władzy rodzicielskiej związanej z wychowaniem potomstwa, wyrażają zgodną opinię, że władza ta pochodzi z prawa naturalnego. Niektórzy kanoniści starają się jeszcze precyzyjniej wyjaśnić to zagadnienie. I tak, zdaniem V. Del Giudice, owa władza rodzicielska pochodzi z prawa Boskiego i naturalnego, zaś E. Regatillo uważa, iż ma ona swoje źródło w prawie naturalnym i determinowana jest przez prawo pozytywne. Powyższe przesłanki prowadzą do wniosku, że rodzice odpowiadają nie tylko za jakiś wybrany aspekt, ale za integralną całość wychowania, albowiem miara władzy rodzicielskiej musi być proporcjonalna do celów małżeństwa, a także uwarunkowana tym wszystkim, co dotyczy osoby ludzkiej i realizacji jej dobra⁵³. Idąc po linii powyższych przesłanek, prawodawca kodeksowy zapisał w kan. 1136 zasadę integralnego wychowania jako obowiązującą i określił zakres tego wychowania. Powinno się ono rozciągać na następujące dziedziny: religijną, moralną, fizyczną i społeczną⁵⁴. Zasada integralności wychowania zapisana została również w innym miejscu KPK z 1983 r., a mianowicie w kan. 795, który otrzymał brzmienie:

Ponieważ prawdziwe wychowanie powinno objąć pełną formację osoby ludzkiej, zarówno w odniesieniu do celu ostatecznego, jak i w odniesieniu do dobra wspólnego społeczności, dlatego dzieci i młodzież tak winny być wychowywane, ażeby harmonijnie mogły rozwijać swoje przymioty fizyczne, moralne

---

⁵² Por. G. Caputo, *Introduzione allo studio del diritto canonico moderno*, t. 2, w: *Il matrimonio e le sessualità diverse: tra istituzione e trasgressione*, Padova 1984, s. 278n.

⁵³ Por. F. M. Capello SI, *Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis. De matrimonio*, vol. III, Romae 1933, s. 838–840; E. Regatillo SI, *Ius sacramentarium*, Sal Terrae 1960, s. 851; F. Bączkiewicz CM, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Opole 1958, s. 310; V. Del Giudice, *Sommario di diritto matrimoniale canonico*, Milano 1965, s. 85; F. Anselmo, *Educatio*, w: P. Palladini, *Dictionarium Morale et Canonicum*, t. II, Romae 1965, s. 234.

⁵⁴ Por. KPK 1917 kan. 1113; F. M. Capello SI, *Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis. De matrimonio*, vol. III, dz. cyt. s. 374n; F. Bączkiewicz CM, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, dz. cyt., s. 310; E. F. Regatillo SI, *Ius sacramentarium...*, dz. cyt., s. 851; H. Noldin. SJ, A. Schmitt SJ, *Summa theologiae moralis iuxta Codicem Iuris Canonici. Scholarum usui. De sacramentis*, t. 3, Barcelona 1951, s. 663; W. Szafrński, *Rzymskokatolickie prawo małżeńskie po drugim Soborze Watykańskim*, Poznań – Warszawa – Lublin, s. 260.

oraz intelektualne, zdobywać coraz doskonalszy zmysł odpowiedzialności, właściwie korzystać z wolności i przygotowywać się do czynnego udziału w życiu społecznym⁵⁵.

Ten przepis, inspirowany Deklaracją *Gravissimum educationis*⁵⁶, zdefiniował sposób rozumienia integralnego wychowania, które powinno zdążać do kształtowania osoby ludzkiej obejmującego cel ostateczny, związany ze sferą nadprzyrodzoną, a równocześnie skierowanego do dobra tych społeczności (Kościoła i państwa), których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach, gdy dorośnie, będzie brał udział. Wychowanie takie, według doktryny *Vaticanum II*, powinno być prowadzone zgodnie z postępem nauk psychologicznych, pedagogicznych i dydaktycznych, aby dopomagać dzieciom i młodzieży w harmonijnym rozwijaniu wrodzonych właściwości fizycznych, moralnych oraz intelektualnych, w zdobywaniu stopniowo coraz doskonalszego zmysłu odpowiedzialności, w należyтым kształtowaniu własnego życia i w osiąganiu prawdziwej wolności. Młodzi powinni otrzymać też pozytywne i rozropne wychowanie seksualne, dostosowane do ich wieku. Poza tym trzeba ich tak przygotowywać do uczestniczenia w życiu społecznym, aby mogli włączać się czynnie w różne zespoły ludzkiej społeczności, aby ujawniali przez rozmowę z innymi swe zapatrywania i chętnie zabiegali o wspólne dobro. I wreszcie poprzez proces wychowawczy powinni oni być pobudzani do oceny wartości moralnych wedle prawidłowego sumienia i do przyjmowania owych wartości przez osobisty wybór, a również do doskonalszego poznawania i miłowania Boga⁵⁷.

O tym, jak ważna jest funkcja, którą rodzice spełniają w wychowaniu swych dzieci, świadczy użyte przez prawodawcę w kan. 1136 określenie: *officium gravissimum et ius primum*, które tłumaczy się na język polski

---

⁵⁵ KPK 1983 kan 795: Cum vera educatio integram persequi debeat personae humanae formationem, spectantem ad finem eius ultimum et simul ad bonum commune societatum, pueri et iuvenes ita excolantur ut suas dotes physicas, morales et intellectuales harmonice evolvere valeant, perfectiorem responsabilitatis sensum libertatisque rectum usum acquirant et ad vitam socialem active participandam conformentur.

⁵⁶ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus...*, dz. cyt., s. 222; Sobór Wartykański II, *Gravissimum educationis*, nr 1 [za: Sobór Wartykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, tekst polski – nowe tłumaczenie, Poznań 2002, s. 314–324]; E Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 3, Warszawa 1986, s. 53; L. Gerosa, *Prawo Kościoła...*, dz. cyt., s. 128.

⁵⁷ Por. Sobór Wartykański II, *Gravissimum educationis*, nr 1; E Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 3..., dz. cyt., s. 53.

jako: *bardzo ścisły obowiązek oraz pierwszorzędne, naczelne prawo*⁵⁸. Przy okazji analizy wymienionych powyżej terminów, warto odnotować pojawienie się nowego trendu wśród niemieckich kanonistów. Oficjalny, niemieckojęzyczny przekład kan. 1136, brzmi: *Die Eltern haben die sehr strenge Pflicht und das erstrangige Recht, nach Kräften sowohl für die leibliche, soziale und kulturelle als auch für die sittliche und religiöse Erziehung der Kinder zu sorgen*. Łacińskie wyrażenie *officium gravissimum* zostało tam przetłumaczone na język niemiecki przez: *die sehr strenge Pflicht = bardzo surowy, bardzo ścisły obowiązek*⁵⁹. Natomiast już w prywatnym tłumaczeniu tego kanonu przez M. Kaisera⁶⁰, użyto: *die strenge Pflicht = surowy, ścisły obowiązek*. Podobną myśl odnajdujemy u N. Rufa, który interesującą nas frazę kan. 1136 przełożył z łaciny na język niemiecki w następujący sposób: *Die Eltern haben die strenge Verpflichtung und das Vorrecht, nach Kräften für die gesamte Erziehung der Kinder Sorge zu tragen...*⁶¹ Takie tłumaczenie wydaje się wskazywać na próbę pomniejszenia odpowiedzialności rodziców za chrześcijańskie wychowanie potomstwa i może świadczyć o dążeniu do liberalizacji sfery zadań oraz obowiązków, które spoczywają na rodzicach. Trzeba podkreślić, że prawodawca kościelny nieprzypadkowo posłużył się w kan. 1136 wyrażeniem: *officium gravissimum et ius primum*, gdyż chciał w ten sposób jeszcze dobitniej przypominać, iż rola rodziców jako wychowawców, jest zakorzeniona w prawie naturalnym oraz że wypływa ona z samej istoty małżeństwa⁶².

Warto w tym miejscu zająć się jeszcze problemem obowiązku – uprawienia chrześcijańskiego wychowania dzieci w dwóch przypadkach, a mianowicie w przypadku separacji, która jest zaniechaniem wspólnoty życia dwojga

⁵⁸ KPK 1983 kan. 1136: *Parentes officium gravissimum et ius primum habent proli educationem tum physicam, socialem, culturalem, tum moralem et religiosam pro viribus curandi*; Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. III..., dz. cyt., s. 212.

⁵⁹ Por. *Codex des kanonischen Rechts. Lateinisch-deutsche Ausgabe. Mit Sachverzeichnis*, Herausgegeben im Auftrag der Deutschen und der Berliner Bischofskonferenz, der Österreichischen Bischofskonferenz, der Schweizer Bischofskonferenz. Sowie der Bischöfe von Bozen – Brixen, von Luxemburg, von Lüttich, von Metz und von Straßburg, Vatican City 1983, s. 501.

⁶⁰ Por. M. Kaiser, *Grundfragen des kirchlichen Eherechts*, 6 Kapitel: *Das Sakrament der Ehe*, w: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Herausgegeben von J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 745.

⁶¹ Por. N. Ruf, *Das Recht der katholischen Kirche nach dem neuen Codex Iuris Canonici für die Praxis erläutern*, Freiburg-Basel-Wien 1984, s. 286.

⁶² Por. Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 36; J. Messner, *Das Naturrecht*, Innsbruck 1960, s. 467–501.

małżonków⁶³ przy dalszym trwaniu małżeństwa, oraz w przypadku stwierdzenia nieważności małżeństwa.

Z zestawienia kan. 1136 i kan. 1154 wynika, iż w chwili ustanowienia pomiędzy małżonkami – rodzicami separacji małżeńskiej przez kompetentną władzę kościelną, nie zostają oni zwolnieni z obowiązku chrześcijańskiego wychowania potomstwa. Troskę o katolickie wychowanie potomstwa powinien w takim przypadku rozstrzygać albo dekret ordynariusza miejsca, albo wyrok sądu kościelnego. Kan. 1154 nie zajmuje się cywilnymi skutkami separacji, ale reguluje sprawę katolickiego wychowania dzieci, ponieważ ta sfera z zasady należy do kompetencji prawa kanonicznego⁶⁴. Również przypadek ustanowienia separacji czasowej, własną powagą małżonków, nie zwalnia strony niewinnej od obowiązku chrześcijańskiego wychowania potomstwa. W niektórych jednak sytuacjach dobro dzieci może wymagać, aby zadanie ich wychowania zlecić krewnym, powinowatym bądź nawet odpowiednim zakładom wychowawczym⁶⁵.

Gdy chodzi o drugą z wymienionych sytuacji, a mianowicie o przypadek stwierdzenia nieważności małżeństwa, to sytuację tą reguluje kan. 1689, który mówi, że: „W wyroku należy upomnieć strony o zobowiązaniach moralnych lub także cywilnych, którymi ewentualnie będą związane jedna strona względem drugiej i wobec dzieci, co do zapewnienia utrzymania i wychowania”⁶⁶. W przytoczonej normie prawodawca nakłada na sędziego kościelnego obowiązek, który ma swoje uzasadnienie w naturze władzy sędziowskiej, aby upomniał on w wyroku obydwie strony – niezależnie od tego, czy została stwierdzona ważność, czy nieważność małżeństwa – o ich obowiązkach moralnych względem potomstwa. Także i w tym przypadku obydwój rodzice nie są zwolnieni od obowiązku katolickiego wychowania potomstwa⁶⁷.

---

⁶³ Por. P. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego...*, dz. cyt., s. 240.

⁶⁴ Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 373; L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento iuridico-pastorale*. Libri III–IV–V–VI, t. II..., dz. cyt., s. 414; P. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego...*, dz. cyt., s. 243; AAVV, *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz...*, dz. cyt., s. 866.

⁶⁵ Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. III..., dz. cyt., s. 227.

⁶⁶ KPK 1983 kan. 1689: In sententia partes moneantur de obligationibus moralibus vel etiam civilibus, quibus forte teneantur, altera erga alteram et erga prolem, ad sustentationem et educationem praestandam.

⁶⁷ Por. AAVV, *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz...*, dz. cyt., s. 1268; G. Erlebach, A. Dziega, J. Krukowski, R. Szytchmiller, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. Księga VII: *Procesy*, t. V, Poznań 2007, s. 369.

2.3. Obowiązek – uprawnienie wychowania dzieci wierze, w kontekście prawa do wolności religijnej człowieka (kan. 793)

Jednym z zasadniczych zadań małżeńskiego przymierza jest wychowanie potomstwa, stanowiące pierwszorzędne prawo i obowiązek małżonków – rodziców. Ustawodawca kościelny przypomina o tym w różnych miejscach KPK z 1983 r., między innymi w przeanalizowanych wcześniej kan. 226 § 2, który mówił na ten temat w kontekście obowiązków – uprawnień wiernych świeckich oraz w kan. 1136, który zajmuje się omawianym obowiązkiem – uprawnieniem w aspekcie celów małżeństwa⁶⁸. Po raz kolejny dyspozycję na interesujący nas temat prawodawca powtarza w kan. 793 § 1, w kontekście prawa do wolności religijnej⁶⁹. Prawo do wolności religijnej zaliczane jest do grupy tzw. „praw wolnościowych” i stanowi ono podstawę, a także rację bytu wszystkich innych uprawnień człowieka. Prawo to sprowadza się do niestosowania przymusu w stosunku do jakiegokolwiek człowieka ze strony władz państwowych, innych ludzi, grup społecznych, organizacji, w sferze religii oraz zapewnia możliwość działania według własnego sumienia w godziwym zakresie⁷⁰.

Kan. 793 § 1 stanowi:

Rodzice oraz ci, którzy ich zastępują, mają obowiązek i zarazem prawo wychowania potomstwa. Rodzice katolicy mają ponadto obowiązek i prawo dobrania takich środków i instytucji, przy pomocy których, uwzględniając miejscowe warunki, mogliby lepiej zadbać o katolickie wychowanie swoich dzieci.

Wśród źródeł kan. 793 § 1 znalazł się kan. 1372 § 2 dawnego KPK z 1917 r. Drugą grupę źródeł dla omawianej normy, stanowią dokumenty papieża Piusa XI i Piusa XII: encykliki Piusa XI *Divini illius magistri* z dnia 31 grudnia 1929 r. oraz *Mit brennender Sorge* z dnia 14 marca 1937 r., a także *Allokucja* Piusa XII z 5 września 1946 r. W trzeciej grupie ustawodawca wymienił Deklarację o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* nr 3 i 6 Soboru Watykańskiego II. W ostatniej grupie źródeł znalazła się posoborowa Deklaracja Papieskiej Komisji „Iustitia et Pax” z 10 grudnia 1974, nr 38, 5⁷¹.

⁶⁸ Por. R. Sztuchmiller, *Obowiązki małżeńskie...*, dz. cyt., s. 261.

⁶⁹ Por. AAVV, *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz...*, dz. cyt., s. 609n.

⁷⁰ Por. Sobór Watykański II, *Dignitatis humanae*, nr 3.

⁷¹ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici Auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus...*, dz. cyt., s. 222.

Kan. 793 znajduje się w Księdze III KPK z 1983 r. *De Ecclesiae munere docendi*, w Tytule III *De educatione catholica* – i jest pierwszym z trzech kanonów wprowadzających do tego tytułu.

W pierwszej frazie kan. 793 § 1 prawodawca kościelny zrównał z rodzicami naturalnymi tych, którzy zajmują ich miejsce, gdy chodzi o obowiązek wychowania dzieci⁷². Przy czym posłużył się bardzo ogólnym wyrażeniem: *qui eorum locum tenent* = „zajmujący ich [rodziców] miejsce”, które jednak nie precyzuje dokładnie o kogo chodzi. Rodzina nie jest jedyną ani wyłączną wspólnotą wychowującą⁷³, lecz nikt nie może uzurpować sobie przed rodzicami, ani też zawłaszczać prawa do wychowania ich dzieci. Nie może także pozbawić rodziców możliwości realizowania tego uprawnienia⁷⁴. Wychowawczej działalności rodziców nie jest w stanie zastąpić żadne inne środowisko, przede wszystkim ze względu na typ więzi, które łączą ich z dziećmi oraz obyczajowo i społecznie usankcjonowany fakt konieczności posiadania rodziny⁷⁵. Pomiedzy rodzicami a ich dziećmi poprzez wymianę wychowawczą budowana jest szczególna wspólnota osób. Ta zakorzeniona w naturalnych więzach ciała i krwi komunია interpersonalna pozwala na rozwój i doskonalenie w sposób prawdziwie ludzki, poprzez zawiązywanie i wzrost jeszcze głębszych i bogatszych więzów ducha⁷⁶. Tak więc prawa rodziców naturalnych są nadrzędne w stosunku do praw innych podmiotów prowadzących edukację dzieci, zaś przejęcie zadań wychowawczych przez zastępców może być tylko wtedy uzasadnione, gdy rodzice naturalni nie wypełniają swej funkcji wychowawczej albo wykazują brak jakiegokolwiek inicjatywy w tym kierunku, lub opuścili potomstwo, bądź też w wypadku dzieci osieroconych⁷⁷.

⁷² Por. KPK 1983 kan. 793 § 1: *Parentes, necnon qui eorum locum tenent, obligatione adstringuntur et iure gaudent prolem educandi; parentes catholici officium quoque habent ea eligendi media et instituta quibus, iuxta locorum adiuncta, catholicae filiorum educationi aptius prospicere queant.*

⁷³ Por. Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 40.

⁷⁴ Por. Sobór Watykański II, *Gravissimum educationis*, nr 3; KKK 2221; P. Hempterek, W. Góralski, F. Przytuła, J. Bakalarz. TChr., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983r.* Księga III: *Nauczycielskie zadanie Kościoła*. Księga IV: *Uświęcające zadanie Kościoła*, t. 3..., dz. cyt., s. 321; *The Code of Canon Law. A text and commentary*, Comissioned by *The canon Law Society of America*, Edited by J. Coriden. T. Green, D. Heintschel, New York – Mahwah 1985, s. 809–810; R. Szytchmiller, *Doktryna Soboru Watykańskiego II o celach małżeństwa i jej recepcja w Kodeksie Prawa kanonicznego z roku 1983...*, dz. cyt., s. 398.

⁷⁵ Por. H. Izdebska, *Rodzina i jej funkcja wychowawcza*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 699.

⁷⁶ Por. Jan Paweł II, *Familiaris consortio*, nr 21.

⁷⁷ Por. Papińska Rada do Spraw Rodziny, *Sessualità umana: verita e significato. Orientamenti educativi in famiglia*, nr 39 [za: Papińska Rada do Spraw Rodziny,

Zajmujący miejsce rodziców to w pierwszym rzędzie ci, którzy przez przysposobienie przyjmują na siebie obowiązek, a zarazem prawo wychowania dzieci, w myśl zasady *adoptio naturam imitatur*⁷⁸. Następna grupa obejmuje rodziny zastępcze, które pełnią funkcję subsydiarną w stosunku do funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodziców naturalnych. Według kryteriów A. Stelmachowskiego, do rodzin zastępczych można zaliczyć: rodziny preadopcyjne; rodziny mające zastąpić dziecku rodzinę naturalną do czasu osiągnięcia przez nie samodzielności; rodziny mające zapewnić dziecku pieczę, bez zrywania kontaktu dziecka z rodziną naturalną, i rodziny spokrewnione⁷⁹. Jeszcze inną grupę mogą stanowić państwowe albo wyznaniowe instytucje i placówki opiekuńczo-wychowawcze, np. domy dziecka⁸⁰.

W kan. 793 § 1 zawarta została dyspozycja, w myśl której: „Rodzice katolicy mają (...) obowiązek i prawo dobrania takich środków i instytucji, przy pomocy których, uwzględniając miejscowe warunki, mogliby lepiej zadbać o katolickie wychowanie swoich dzieci”. Kan. 793 § 2, uzupełnia powyższą normę i stanowi: „Rodzice mają również prawo otrzymania od państwa pomocy potrzebnych do katolickiego wychowania dzieci”. W sposób szczególny zostało tu podkreślone prawo rodziców do wolności religijnej na płaszczyźnie wychowania potomstwa, które należy odczytywać w kontekście praw człowieka. Prawa człowieka nie są nadawane ani tym bardziej nie może ich pozbawić, tak jak praw obywatelskich, żadna władza. Ich podstawą jest godność osoby ludzkiej⁸¹. Zadanie katolickiego wychowania potomstwa przez rodziców wymaga jednak pomocy ze strony społeczności. Chodzi mianowicie o to, aby przy zachowaniu zasady pomocniczości, otrzymali oni ze strony państwa, na którym spoczywa troska o doczesne dobro wspólne, konieczne środki do realizacji tego zadania⁸². Owe środki i instytucje, które mają wspomagać rodziców w wychowaniu dzieci, zostały wymienione w kan. 798 i kan. 799.

Sessualità umana: verita e significato. Orientamenti educativi in famiglia, Città del Vaticano 1995]; A. Grzeškowiak, *Rodzina według Karty Praw Rodziny Stolicy Apostolskiej*, w: *Rodzina środowiskiem życia*, red. K. Klauza, Częstochowa 1994, s. 178–179.

⁷⁸ Por. Papieska Rada do Spraw Rodziny. *Sessualità umana: verita e significato. Orientamenti educativi in famiglia*, nr 38; J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1995, s. 230–246.

⁷⁹ Por. J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, dz. cyt., s. 247n.

⁸⁰ Por. J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, dz. cyt., s. 250; J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 142–143; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1995, s. 286.

⁸¹ Por. AAVV, *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz...*, dz. cyt., s. 609n.

⁸² Por. P. Hemperek, W. Góralski, F. Przytuła, J. Bakalarz TChr, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. Księga III: Nauczycielskie zadanie Kościoła. Księga IV: Uświęcające zadanie Kościoła...*, dz. cyt., s. 34.

Pierwsza z wymienionych norm podkreśla obowiązek rodziców kierowania dzieci do szkół zapewniających katolickie wychowanie albo w przypadku niemożności, zapewnienie pozaszkolnego wychowania katolickiego, m.in. poprzez posyłanie dzieci na katechezę pozaszkolną. Drugi kanon mówi o trosce rodziców o to, aby ustawy państwowe gwarantowały wychowanie religijne i moralne dzieci⁸³. Wybór przez katolickich rodziców konkretnej szkoły, lub środków wychowawczych i edukacyjnych, nigdy nie bywa neutralny, lecz zawsze jest jakoś zdefiniowany ideologicznie i zorientowany na konkretne wartości: moralne, filozoficzne, kulturowe, społeczne oraz religijne⁸⁴. Przy czym warunkuje on nie tylko integralny rozwój dziecka, ale ma także wpływ na realizację nadprzyrodzonego celu, jakim jest zbawienie⁸⁵. Jeżeli rodzice wybierają środki i instytucje wychowawcze mogące zagrażać dobru nadprzyrodzonemu i zbawieniu dziecka, popełniają poważne przestępstwo w bardzo poważnej materii, za które – stosownie do kan. 1366 – grozi cenzura (ekskomunika lub interdykt), albo inna sprawiedliwa kara, stosownie do ciężkości przestępstwa⁸⁶.

* * *

Uprawnieniu dzieci do tego, aby osiągnęły one pełny osobowy rozwój poprzez integralne wychowanie, odpowiada jurydyczny obowiązek ich katolickich rodziców do prawdziwie chrześcijańskiego wychowania potomstwa, które przekracza swym zakresem wychowanie naturalne, a które uwzględnia również sferę wiary i cel nadprzyrodzony. Prawodawca reguluje ten obowiązek w różnych miejscach KPK z 1983 r. Czyni to w kontekście obowiązków – uprawnień wiernych świeckich, przynależnych ochrzczonym (kan. 226 § 2); w aspekcie celów małżeństwa (kan. 1136) i wreszcie z punktu widzenia

---

⁸³ KPK 1983 kan. 798: *Parentes filios concedant illis scholis, in quibus educationi catholicae provideatur; quod si facere non valeant, obligatione tenentur curandi, ut extra scholas debitae eorum educationi catholicae prospiciantur;* KPK 1983 kan. 799: *Christifideles enitantur ut in societate civili leges quae iuvenum formationem ordinant, educationi eorum religiosae et morali quoque, iuxta parentum conscientiam, in ipsis scholis prospiciant.*

⁸⁴ Por. G. Gozzer, *Note d'introduction au problème de l'école catholique et de l'éducation chrétienne*, „Concilium”, (wyd. fr.), 4 (1965), s. 173.

⁸⁵ Por. A. L. Szafranski, *Sumienie jego struktura i wychowanie*, Lublin 1960, s. 20–24.

⁸⁶ Por. KPK 1983 kan. 1366: *Parentes vel parentum locum tenentes, qui liberos in religione acatholica baptizandos vel educandos tradunt, censura aliave iusta poena puniantur.*

prawa do wolności religijnej (kan. 793 § 1). Ustawodawca kościelny w kan. 226 § 2 nakłada na małżonków – rodziców poważny obowiązek i prawo wychowania potomstwa, zgodnie z nauką przekazywaną przez Kościół, co wypływa z ich najbardziej pierwotnego powołania do służby życiu i umożliwienia potomstwu prowadzenie życia w pełni ludzkiego. Obowiązkowi wychowania dzieci, jako celowi małżeństwa wpisanemu w samą istotę małżeństwa, poświęcony został w KPK z 1983 r. kan. 1136, który wymienia sfery wychowania potomstwa: fizyczną, społeczną, kulturalną, moralną i religijną. Z tego obowiązku uprawnienia małżonkowie – rodzice nie są zwolnieni ani w sytuacji separacji małżeńskiej, ani nawet wtedy, gdy małżeństwo zostało orzeczone jako nieważnie zawarte. Dyspozycja na temat obowiązku – uprawnienia wychowania dzieci została wpisana również do kan. 793 § 1. Przy czym prawodawca zrównał w tej normie prawo rodziców do wychowania potomstwa z prawem osób, które zajmują ich miejsce. Jakkolwiek nikt nie może uzurpować sobie ani zawłaszczać prawa rodziców do wychowania potomstwa, gdyż prawo rodziców jest nadrzędne w stosunku do innych podmiotów prowadzących edukację dzieci, to jednak w sytuacji, gdy rodzice nie wypełniają swoich obowiązków lub opuścili potomstwo, albo w wypadku dzieci osieroconych, ich miejsce mogą zająć inne osoby, które przyjmują na siebie obowiązek – uprawnienie wychowania dzieci. Ich uprawnienia są wtedy zrównane z uprawnieniami rodziców naturalnych. Zadanie wychowania dzieci wymaga także otrzymania ze strony społeczności wyższego rzędu (państwo) odpowiednich środków wychowawczych, takich jak np. szkoły, przy zachowaniu zasady pomocniczości.

Résumé

LE DEVOIR DES PARENTS CHRÉTIENS D'ÉDUQUER LEURS ENFANTS À LA VIE DE FOI SELON LE CIC DE 1983

Dans son article l'auteur présente des normes canoniques concernant l'éducation des enfants nés dans les familles chrétiennes. Les enfants ont le droit à atteindre le plein développement humain et religieux. A ce droit correspond le devoir des parents d'assurer aux enfants des conditions favorables à atteindre ce but. Dans le can. 226 § 2 le législateur déclare que les parents chrétiens, ayant donné la vie à leurs enfants, sont tenus à les éduquer selon la doctrine d'Église. Cette grave obligation des parents provient des devoirs des fidèles laïques qui vivent leur propre vocation dans l'état conjugal et ont leur part dans l'édification de l'Église, peuple de Dieu. Le can. 1136 traite de l'éducation dans le contexte des fins du mariage. L'éducation des enfants est par sa nature inscrite dans la masculinité et la féminité des époux-parents. C'est pourquoi le mariage et la famille sont inséparables; la masculinité et la féminité des personnes mariées sont ouvertes au don des enfants. Pour cette raison le législateur

déclare dans le can. 1136 que les parents ont le devoir très grave ainsi que le droit primordial de pourvoir de leur mieux à l'éducation tant physique, sociale et culturelle que morale et religieuse de leurs enfants. Conformément au can. 793 § 1 les parents et ceux qui en tiennent lieu ont le devoir et le droit de choisir des moyens et des institutions par lesquels ils sauraient pourvoir à l'éducation catholique de leurs enfants. D'après le même canon les parents doivent jouir d'une liberté de choix d'une école facilitant l'éducation digne de ce nom. Les pouvoirs publiques, dont le rôle est de protéger et de défendre les libertés des citoyens, doivent veiller à la justice distributive en répartissant l'aide des fonds publiques de telle sorte que les parents chrétiens puissent assurer à leurs enfants une éducation conforme aux principes religieux et moraux de chaque famille chrétienne.

Ks. dr Wojciech WĄSIK – ur. w 1967 r. w Gliwicach. Ukończył studia w WSD w Kielcach, z tytułem magistra teologii, a następnie studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego na KUL-u. Wiceoficjał Sądu Biskupiego w Kielcach i wykładowca prawa kanonicznego w WSD w Kielcach. Autor haseł z zakresu prawa kanonicznego w *Encyklopedii chrześcijaństwa* (Kielce 2000). Publikował swoje artykuły m.in. w pracach zbiorowych: *Wiara i Rozum* (Kielce 2001), *Dziedzictwo i terażniejszość. Polsko-europejski dialog kultur* (Kielce 2009); *Idee i wartości. Humaniora Jana Pawła II*. (Kielce 2011); a także w periodykach: „Kieleckie Studia Teologiczne”, „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, „Obecni”.